

ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम
सुधारित मार्गदर्शक सूचनांनुसार
राज्यामध्ये राबविण्या बाबत.

महाराष्ट्र शासन
पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग
शासन निर्णय क्र. ग्रापापू १०९९/प्र.क्र. ३२८/पापु-०७
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२. दिनांक २७ जूली, २०००

प्रस्तावना:

पिण्याचे पाणी पुरविण्याच्या दृष्टीने कठीण असलेल्या गावांची संख्या मोठी असल्याने, या गावांची पिण्याच्या पाण्याची समस्या सोडविण्यास गती यावी या उद्देशाने केंद्र शासनाने सन १९७२-७३ पासून वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम सुरु केला. हा कार्यक्रम केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार राबविण्यात येत असून त्या करीता केंद्र शासन अनुदान देते. तसेच राज्य शासनामार्फत किमान गरजा कार्यक्रमांतर्गत ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम राबविण्यात येतो. वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमांतर्गत केंद्र शासनाकडून मिळणा-या अनुदानाएवढी तरतूद राज्य शासनास किमान गरजा कार्यक्रमाखाली करावी लागते.

२. सदर कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीबाबत केंद्र शासनास आलेला अनुभव, त्या आधारे केलेले मूल्यमापन आणि इतर अभ्यासाअंती ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणी बदल केंद्र शासन काही विशिष्ट निष्कर्षांपर्यंत पोहचले आणि त्याआधारे केंद्र शासनाने वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमासाठी एप्रिल १९९९ मध्ये सुधारित मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केल्या असून त्या सन १९९९-२००० पासून लागू केल्या आहेत.

३. केंद्र शासनाच्या निष्कर्षांचा अभ्यास करून आणि राज्यातील ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीचा आढावा घेता, राज्य शासनासही राज्यातील पाणीपुरवठा कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी आणि राज्यातील ग्रामीण जनतेला पुरेसे व शुध्द पिण्याचे पाणी पुरविण्याकरीता सध्याच्या धोरणात आमुलाग्र बदल करणे/स्वीकारणे

आवश्यक आहे याची खात्री पटली. विशेषतः पिण्याच्या पाण्याची गरज असणा-या स्थानिक जनतेचा पाणी पुरवठा योजनेच्या निर्मितीपासून ते देखभाल व दुरुस्ती पर्यंतच्या नियोजनात, अंमलबजावणीत व निर्णय प्रक्रियेत सक्रीय आर्थिक व व्यवस्थापकीय पुढाकार आणि सहभाग असल्या शिवाय हा कार्यक्रम दीर्घकालीन स्वरूपात यशस्वी होऊ शकणार नाही आणि तो लोकांमिमुख होणार नाही असे शासनाचे मत आहे.

४. लाभधारक ग्रामस्थांना उपलब्ध विविध पर्यायांची माहिती देऊन त्या पर्यायांपैकी त्यांना योग्य वाटेल व परवडेल अशा पर्यायाची निवड करण्याची त्यांना पूर्ण मुभा देवून, त्यांना नियोजन, अंमलबजावणी व व्यवस्थापन प्रक्रियेत सहभागी करून घेण्याचा शासनाने निर्णय घेतल्याशिवाय पाणी पुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रमासाठी आतापर्यंत राज्याला आर्थिक मदत देणा-या जागतिक बँकासारख्या बाह्य अर्थसहाय्य करणा-या संस्थांनीही मदत करण्यास असमर्थता दर्शविली आहे.

५. वरील पार्श्वभूमीवर पिण्याचे पाणी ही "सामाजिक-आर्थिक" साधनसामुग्री समजून ग्रामस्थांनी पिण्याच्या पाण्याची त्यांची मागणी समूह कृतीतून, प्राप्त करून घेण्याच्या भूमिकेला घोरणात्मक स्वरूप देण्यासाठी केंद्र शासनाने वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमासाठी लागू केलेल्या सुधारित मार्गदर्शक सूचनां राज्यामध्ये केंद्र शासनाच्या वर्धित वेग पाणी पुरवठा कार्यक्रमासाठी व राज्याच्या किमान गरजा कार्यक्रमांतर्गत ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमासाठी व आवश्यकतेनुसार बाह्यमदतीच्या योजनांसाठी लागू करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:-

प्रस्तावनेत नमूद केलेली पार्श्वभूमी व या संदर्भातील सर्व बाबींचा विचार करून केंद्र शासनाचा वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम आणि राज्य शासनाच्या किमान गरजा कार्यक्रमांतर्गत ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम राज्यामध्ये या पुढे केंद्र शासनाने एप्रिल १९९९ मध्ये निर्गमित केलेल्या पुढील सुधारित मार्गदर्शक सूचनानुसार राबविण्यास शासन मंजूरी देत आहे.

१) दरडोई पाणी पुरवठयाचे प्रमाण - वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम व राज्यशासनाच्या किमान गरजा कार्यक्रमांतर्गत ग्रामीण पाणीपुरवठा कार्यक्रमासाठी दरडोई दर दिवशी ४० लिटर प्रती माणशी हे पाणी पुरवठयाचे प्रमाण विचारात घेउन योजनांची आखणी करण्यात यावी. यामध्ये केवळ पिण्यासाठी ३ लिटर, तर इतर बाबीसाठी म्हणजे स्वयंपाकासाठी ५ लिटर, आंघोळीसाठी १५ लिटर, भांडी धुण्यासाठी ७ लिटर व स्वच्छतेसाठी १० लिटर पाण्याचा समावेश आहे.

२) गावे/वाडया निवडीचे निकष - वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम व राज्यशासनाच्या किमान गरजा कार्यक्रमांतर्गत ग्रामीण पाणीपुरवठा कार्यक्रमासाठी गावांची / वाडयांची निवड खालील निकषानुसार करण्यात यावी.

अ) सपाट प्रदेशात १.६ कि.मी. अंतरावर व डोंगराळ प्रदेशात १०० मीटर उंच अंतरापर्यंत पिण्याच्या पाण्याचा सार्वजनिक अथवा खाजगी उद्भव नसलेली गावे/वाडया.

ब) जेथे पाण्याचे उद्भव उपलब्ध आहेत परंतु तेथील पाण्याची गुणवत्ता अयोग्य आहे. अशी गावे / वाडया. उदा. अतिक्षार, लोह, फ्लोराईड, आर्सेनिक किंवा इतर विषारी पदार्थांचे अतिरिक्त प्रमाण आणि जैविकदृष्ट्या दूषित.

क) जेथे पाणी पुरवठा उपलब्ध आहे, परंतु विहित निकषापेक्षा कमी आहे अशी गावे/वाडया (४० लिटर दरदिवशी दरडोई दरमाणशी पेक्षा कमी.)

३) गावे/वाडया हाताळण्यासाठी प्राथम्यक्रम- वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम व राज्यशासनाच्या किमान गरजा कार्यक्रमांतर्गत ग्रामीण पाणीपुरवठा कार्यक्रमांतर्गत गावे / वाडया खालील प्राथम्य क्रमानुसार हाताळण्यात यावीत.

अ) ज्या गावां/वाडयांमध्ये निव्वळ अनुसूचित जाती जमातीची वस्ती आहे किंवा १९९४ चा स्थितीदर्शक अहवाल (सर्वेक्षण) आणि १९९६-९७ मधील पुनःसर्वेक्षणानुसार जेथे अनुसूचित जाती/जमातीची लोकसंख्या जास्त आहे अशा गावे / वाडयांना प्राधान्य.

ब) प्रथम तीव्र विषारीपणामुळे पाण्याची गुणवत्ता बाधित झालेली गावे/वाडया, आणि त्यानंतर इतर गावे/वाडया.

क) ४० लिटर प्रती माणशी प्रती दिन पेक्षा कमी पाणी उपलब्ध होणा-या गावे/वाड्यांची पातळी उंचावून ती ४० लिटर प्रती माणशी प्रति दिन या प्रमाणे करणे.

ड) ग्रामीण भागातील ज्या शाळा/अंगणवाड्या इत्यादींना पाणी पुरवठा होत नाही त्या शाळा व अंगणवाड्या.

४) ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमात लोकसहभाग -

अ) पाणी पुरवठा योजने मार्फत होणारा पाणी पुरवठा शुध्द, खात्रीशीर व सातत्याने मिळत असेल आणि तो व्यवस्थितरित्या चालू ठेवण्याची व्यवस्था होत असेल तर गरीबांतील गरीब सुध्दा अशा योजनांच्या भांडवली खर्चाचा काही भाग उचलण्यास तयार असतात असे विविध सर्वेक्षणामध्ये आढळून आले आहे. तसेच योजनेमध्ये लोकांचा सहभाग असल्याशिवाय त्यांच्या मनामध्ये त्या योजनेबद्दल स्वमालकीची व आपलेपणाची जाणीव निर्माण होत नाही. म्हणून या पुढे योजनांची आखणी व अंमलबजावणी करताना स्थानिक लोकांना विश्वासात घेवून त्यांना परवडेल व मान्य असेल अशी तांत्रिक व व्यवस्थापकीय दृष्ट्या योग्य योजना आखून त्या योजनेच्या भांडवली खर्चाचा १०% भाग लाभार्थ्यांकडून लोकवर्गणी द्वारे वसूल करण्यात यावा. तसेच योजनांच्या देखभाल व दुरुस्तीचा १००% खर्च लाभार्थ्यांनी उचलावा.

ब) वरील परिच्छेद २ मधील अ) ते क) मधील निकषात बसणारी गावे / वाड्यां करीता योजनेची आखणी करताना त्या गावासाठी पिण्याच्या पाण्याच्या योजनेसाठी असलेले विविध पर्याय, त्या सर्व पर्यायी योजनांचा अंदाजित भांडवली खर्च, देखभाल दुरुस्ती वरील वार्षिक खर्च व संभाव्य पाणीपट्टी या बाबतची संपूर्ण व सविस्तर माहिती ज्या यंत्रणेकडून योजना घेण्यात येणार आहे. त्या यंत्रणेच्या कार्यकारी अभियंत्याने अथवा त्याने प्राधिकृत केलेल्या अधिका-यांने संबंधीत गावातील ग्रामस्थाना ग्रामसभेच्या माध्यमातून विशद करावी. प्रादेशिक योजनेच्या बाबतीत अशा ग्रामसभा संबंधीत गावात जिल्हा परिषदेच्या सहकार्याने घ्याव्यात.

क) ग्रामस्थांनी ग्रामसभेच्या माध्यमातून मान्य केलेल्या योजनेच्या उद्भववाचे स्थान व त्याची क्षमता, साठवण टाकीची जागा, वितरण व्यवस्था व इतर तपशीलाबाबतची माहिती गोषवा-यासह संबंधीत ग्रामपंचायतीस कार्यान्वयन यंत्रणेने द्यावी.

ड) ग्राम पंचायतीचा योजना स्वीकृतीचा ठराव होण्यापूर्वी वर ब) व क) येथे नमूद केलेली अनिवार्य प्रक्रिया पूर्ण करण्यात आली होती असे संबंधित कार्यान्वयन यंत्रणेच्या रूप अभियंत्यांनी सोबतच्या परिशिष्ट-१ मधील नमुन्यात प्रमाणित करावे तसेच सदर प्रमाण पत्र योजनेच्या अंदाज व आराखड्या समवेत सादर करावे. सदर प्रमाणपत्र असल्याशिवाय सक्षम अधिका-यांनी योजनेस कोणत्याही परिस्थितीत प्रशासकीय मान्यता देऊ नये.

इ) ग्रामसभेची सभा झाल्यावर व क) येथे नमूद केल्या प्रमाणे, योजनेचा संपुर्ण तपशील प्राप्त झाल्यावर ग्राम पंचायतीने सोबतच्या परिशिष्ट-२ मध्ये नमूद केल्या प्रमाणे योजना स्वीकृतीचा, १०% लोकवर्गणी भरण्यास तयार असल्याचा व योग्य पाणी पट्टी बसवून योजनेची देखभाल, दुरुस्ती व व्यवस्थापनाची १००% खर्चाची जबाबदारी स्वीकृत करण्याबाबतचा ठराव करून तो स्वतंत्र योजनेच्या बाबतीत कार्यान्वयन यंत्रणेला सादर करावा तर प्रादेशिक योजनेच्या बाबतीत तो जिल्हा परिषदेस सादर करावा. कार्यान्वयन यंत्रणेने सदर ठराव योजनेसमवेत सादर करावा. सदर ठराव प्राप्त झाल्याशिवाय सक्षम प्राधिका-याने योजनेस प्रशासकीय मान्यता देऊ नये.

ई) प्रादेशिक योजनेच्या बाबतीत, योजनेत समाविष्ट गावांच्या संदर्भात वरील ब) ते ड) मध्ये नमूद केलेली कार्यवाही पूर्ण झाल्यावर व योजनेत समाविष्ट गावांचे वरील इ) मध्ये नमूद केल्यानुसार ठराव प्राप्त झाल्यावर योजना स्वीकृतीचा व पाणी पट्टी बसवून योजनेची देखभाल, दुरुस्ती व व्यवस्थापनाची जबाबदारी स्वीकृत करण्याबाबतचा ठराव संबंधित जिल्हा परिषदेने सोबतच्या परिशिष्ट-३ मध्ये विहित केल्याप्रमाणे करून तो कार्यान्वयन यंत्रणेला सादर करावा. कार्यान्वयन यंत्रणेने सदर ठराव योजनेसमवेत सादर करावा. सदर ठराव प्राप्त झाल्याशिवाय सक्षम प्राधिका-याने योजनेस प्रशासकीय मान्यता देऊ नये.

फ) योजनेस प्रशासकीय मान्यता प्राप्त झाल्यावर कार्यान्वयन यंत्रणेने सर्व संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेस योजनेच्या सर्व उपांगाची ठळक माहिती व प्राकलने दयावीत.

ग) योजनेचे काम सुरु असताना संबंधित अभियंत्यांनी स्थानिक पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीला योजनेची विविध अंगे समजावून सांगावीत. मंजूर योजना व तिचे प्रत्यक्षात कार्यान्वयीकरण यातील फरकामुळे पुढील तक्रारीस वाव राहू नये म्हणून योजनेचे काम चालू असताना, योजनेत येणा-या अडीअडचणी, त्या सोडविण्यासाठी करण्यात येणारी उपाययोजना, योजनेच्या मंजूर कामात त्या अनुषंगाने करण्यात येणारे काही बदल व योजनेची प्रगती याबाबतची माहिती कार्यान्वयन यंत्रणेच्या कनिष्ठ अभियंत्यांनी दर तीन महिन्यांनी योजनेत समाविष्ट सर्व गावांच्या पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीला दयावी.

ह) संबंधित गावातील ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीने पाणी पुरवठा योजनांच्या अंमलबजावणीवर संनियंत्रण ठेवावे.

५) महिलांचा सहभाग - शुध्द पाणी सातत्याने जवळपास उपलब्ध न होण्याची सर्वात जास्त झळ महिलांना लागते. त्यामुळे ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम यशस्वी होण्याकरीता आणि ख-या अर्थाने लोक सहभागाची संकल्पना साकार होण्यासाठी ग्रामीण भागामध्ये महिलांचा सर्व स्तरावरील कामात सहभाग असणे ही अत्यंत महत्वाची आणि आवश्यक बाब आहे. ग्रामीण भागातील महिला हया, या कार्यक्रमाच्या मुख्य लाभार्थी आहेत त्यामुळे योजनांचे उपलब्ध पर्यायातून सुयोग्य पर्याय निवडून उद्भव ठरविण्यापासून ते योजनांचे अंमलबजावणी पर्यंतच्या सर्व कामात महिलांचा सक्रीय सहभाग मिळविण्यात यावा. हा सहभाग खालील प्रकारे मिळविता येईल.

अ) ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीवर गावातील /वाडीतील विविध सामाजिक व आर्थिक प्रवर्गातील महिलांचा समावेश करण्यात यावा.

ब) महिलांनी केलेल्या सूचना विचारात घेऊन योजना समाधानकारकरित्या पूर्ण केल्याबाबतचे प्रमाणपत्र संबंधित गावातील /वाडीतील महिला मंडळांकडून घेण्यात यावे.

क) गावे/वाड्यांमधील हातपंपाच्या देखभालीकरिता महिलांना प्राधान्य देण्यात यावे.

ड) हातपंपाची देखभाल इतरापेक्षा महिलांकडून जास्त चांगल्या प्रकारे होत असल्याने एनएचआरडी, ट्रायसेम आणि इतर प्रशिक्षण योजनांमध्ये प्रशिक्षण घेणा-या हातपंप निस्त्रीपेकी किमान ३०% स्थानिक परिसरातील महिलांना प्रशिक्षण देण्यात यावे.

६) जिल्हा देखभाल व दुरुस्ती निधी - वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमांतर्गत केंद्र शासनाकडून राज्यास मिळणा-या तरतूदी पैकी १०% तरतूद व राज्य शासनाच्या किमान गरजा कार्यक्रमांतर्गत ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमासाठी करण्यात आलेल्या तरतूदी पैकी १०% तरतूद देखभाल व दुरुस्तीकरिता राखून ती संबंधीत जिल्हा परिषदांना वितरीत करण्यात येते. ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल व दुरुस्तीवर स्थानिक स्वराज्य संस्थांना मोठ्या प्रमाणात खर्च करावा लागत असल्याने व यासाठी जास्त मोठ्या प्रमाणात निधीची गरज भासत असल्याने, देखभाल व दुरुस्ती करिता त्यांना अधिक निधी उपलब्ध व्हावा म्हणून या पुढे वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमांतर्गत केंद्र शासनाकडून राज्यास मिळणा-या तरतूदी पैकी १५% तरतूद व राज्य शासनाच्या किमान गरजा कार्यक्रमांतर्गत ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमासाठी करण्यात आलेल्या तरतूदी पैकी १५% तरतूद जिल्हा देखभाल व दुरुस्ती निधी करिता राखून ती संबंधीत जिल्हा परिषदांना या निधीतून हाती घ्यावयाच्या बाबी करिता वितरीत करण्यात यावी.

७) उप अभियान - ज्या ठिकाणी पिण्याच्या पाण्यात फ्लोराईड्स, आर्सेनिक, क्षार किंवा लोहाचे अतिप्रमाण इ. प्रश्न उद्भवतात अशा ठिकाणी सुरक्षित पिण्याचे पाणी उपलब्ध करून देण्याकरिता उप अभियानांतर्गत कार्यक्रम राबविले जावेत. या कार्यक्रमांतर्गत पाणी पुरवठा योजनांच्या उद्भव्याची विश्वासाहता वाढविण्याकरिता जलसंधारण व कृत्रिम पुर्नभरणाची कामे घेण्यात यावीत. या उप अभियानांतर्गत प्रकल्पांना मंजूरी देण्याचे अधिकार राज्यांना देण्यात आलेले आहेत. या उप अभियाना अंतर्गत राज्य व केंद्र शासनाचे निधीचे प्रमाण २५:७५ असे रहाणार आहे.

८) पाण्याची गुणवत्ता नियंत्रण व सर्वेक्षण - वाढते प्रदूषण व भूगर्भातील पाण्याची खालावत चाललेली पातळी यामुळे पाणी पुरवठा क्षेत्रात विकट समस्या निर्माण होण्याची शक्यता

आहे. पाण्याची गुणवत्ता नियंत्रण व सर्वेक्षणाबाबत देशात संस्थास्तरावर बरेच कार्य करण्याची गरज आहे. पाण्याच्या गुणवत्ते बाबतच्या प्रयोगशाळांची निर्मिती हा या कार्यक्रमाचा फक्त एक भाग आहे. त्याकरिता राज्यस्तरीय, जिल्हास्तरीय व गाव पातळीवर या तीन स्तरावर कार्य करून याची अंमलबजावणी करण्यात यावी. प्राथमिक स्तरावरील पाण्याची तपासणी, इत्यादी कामे गाव पातळीवरील शैक्षणिक संस्थामधून करण्यात यावीत. त्यापुढील किचकट तपासणी करावयाची असल्यास नमुने जिल्हा प्रयोगशाळांकडे पाठविण्यात यावेत. राज्यस्तरीय प्रयोगशाळांकडे त्यापेक्षाही अधिक किचकट प्रश्न सोपवावेत. या कार्यक्रमांमध्ये अंतर्भूत करावयाच्या राज्यस्तवरील सुकाणू संस्थांना वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमांतर्गत १००% अनुदान देय होईल.

९) हेड्रॉलिक रीगज व हेड्रो फॅक्चरिंग संयंत्रे - विधण विहिरी/कूपनलिका यांचेकरिता आवश्यक रीगज व हेड्रो फॅक्चरिंग संयंत्रे यांच्या खरेदीकरिता केंद्र व राज्य शासनाकडून ५०:५०% खर्च करण्यात येईल. किमान गरजा कार्यक्रमाखाली राज्य शासनास आधुनिक रीगजची खरेदी करावयाचे झाल्यास त्याला अनुसरून वर्धित वेग पाणी पुरवठा कार्यक्रमाखाली केंद्र शासनाकडून समप्रमाणात अनुदान मिळेल.

१०) मानव संसाधन विकास कार्यक्रम :- राष्ट्रीय मानव संसाधन विकास कार्यक्रमांतर्गत गावस्तरावरील कर्मचा-यांना प्रशिक्षण देणे, पाणी पुरवठा योजनांसाठी देखभाल व दुरुस्तीकरिता स्थानिक संस्थामध्ये प्रशिक्षित कर्मचा-यांचे जाळे निर्माण करणे, महिलांना प्रशिक्षण देणे हि उद्दिष्टे आहेत. त्यांना प्रशिक्षण देण्याकरिता आवश्यक कर्मचा-यांना राज्यस्तरावरील संस्थांकडून प्रशिक्षित करण्यात यावे. या कार्यक्रमाखाली राज्यस्तरावर मानव संसाधन विकास यंत्रणा निर्माण करण्यात यावी. या कार्यक्रमाकरिता राज्याला केंद्र शासनाकडून वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमांतर्गत १००% अनुदान देय होईल.

११) माहिती शिक्षण व प्रसार कार्यक्रम (IEC):- लोकांमध्ये स्वच्छ व शुध्द पाण्याची वाढती मागणी निर्माण व्हावी व स्वच्छतेबाबत लोकांच्या मनात जागृती निर्माण व्हावी हा

या कार्यक्रमाचा मुख्य उद्देश आहे. शुद्ध पाण्याची गरज व त्याचे महत्त्व लोकांना विविध प्रसार माध्यमांद्वारे पटवून देण्यात यावे. याकरिता केंद्र शासनाकडून वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमांतर्गत १००% अनुदान देय होईल.

१२) सनियंत्रण आणि मूल्यमापन :- पाणी पुरवठा कार्यक्रमाचे सनियंत्रण व मूल्यमापन योग्यप्रकारे केले जाते किंवा नाही याबाबतचा अभ्यास केंद्र शासनाकडून विविध संस्था/संघटना यांचेमार्फत वेळोवेळी करण्यात येतो. त्यानुसार राज्य शासनाने राज्यातील ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमांचा मूल्यमापन अभ्यास केंद्र शासनाच्या मंजूरीने केल्यास त्याकरिता लागणा-या खर्चाकरिता १००% टक्के अर्थसहाय्य केंद्र शासनाकडून देय होईल.

१३) माहिती तंत्रज्ञानाद्वारे व्यवस्थापन (MIS)- विविध योजनांचे परिणामकारक सनियंत्रण व अंमलबजावणी करण्याकरिता माहिती तंत्रज्ञानावर आधारित व्यवस्थापन करणे आवश्यक आहे. यामध्ये पुढील बाबींचा समावेश राहिल.

अ) स्थानिक पातळीवर पाणी पुरवठ्याचे नियोजन आणि सनियंत्रण.

ब) माहिती संकलित करणे, तिचे विश्लेषण करणे आणि वेगवेगळ्या स्तरावर देवाणघेवाण इत्यादीचे संगणकीकरण.

क) याकरिता प्रशिक्षणासाठी सहाय्य.

माहिती तंत्रज्ञानाद्वारे व्यवस्थापन लागू करण्याकरिता केंद्राकडून वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमांतर्गत १००% अनुदान देय होईल.

१४) ग्रामीण भागातील शाळांमध्ये पिण्याच्या पाण्याची सुविधा- नवव्या पंचवार्षिक योजने अखेर पर्यंत ग्रामीण भागातील सर्व शाळांमध्ये पिण्याच्या पाण्याची सुविधा उपलब्ध करून देता आली पाहिजे. म्हणून पाणी पुरवठा कार्यक्रमांतर्गत अशी सुविधा नसलेल्या सर्व शाळांचा समावेश करावा. याकरिता येणारा खर्च वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमांतर्गत ५०% केंद्र शासनाकडून मिळेल तर उर्वरीत ५०% खर्च राज्य शासनाच्या किमान गरजा कार्यक्रमांतर्गत तरतुदी मधून करावा.

२. हे आदेश नियोजन विभाग व वित्त विभागाच्या सहमतीने वित्त विभागाच्या अनीपचारीक संदर्भ क्रमांक ६६५/व्यय-३, दि.२४ जुलै, २००० अन्वये निर्गमित करण्यात येत आहेत.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

०६ फे २१ जे

(व्ही.पी.राजा)

२६/७/२०००

सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

मा.राज्यपाल यांचे सचिव,

मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव,

मा.उपमुख्यमंत्री यांचे सचिव,

मा.मंत्री (सर्व) यांचे खाजगी सचिव,

मा.राज्यमंत्री (सर्व) यांचे खाजगी सचिव,

सर्व विभागीय आयुक्त,

सदस्य सचिव(प्रशासन)महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, मुंबई

सदस्य सचिव(तांत्रिक)महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, मुंबई

सर्व जिल्हाधिकारी,

सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद.

महालेखापाल, महाराष्ट्र-१, मुंबई (लेखा परिक्षा/लेखा व अनुज्ञेयता)

मुख्य लेखा व वित्त अधिकारी, जिल्हा परिषद, (सर्व)

महालेखापाल, महाराष्ट्र -२, नागपूर (लेखा परिक्षा/लेखा व अनुज्ञेयता)

मुख्य लेखा परिक्षक, स्थानिक निधी लेखा, नवी मुंबई

उपमुख्य लेखा परिक्षक, स्थानिक निधी लेखा, (सर्व)

जिल्हा कोषागार अधिकारी, (सर्व)

सर्व प्रादेशिक मुख्य अभियंता, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण,

सर्व अधिक्षक अभियंता, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण,

सर्व जिल्हा पाणी पुरवठा अधिकारी,

सर्व कार्यकारी अभियंता, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण,

सर्व कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद

संचालक, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा, पुणे.

सर्व प्रादेशिक उपसंचालक, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा,

सर्व जिल्हा वरिष्ठ भूवैज्ञानिक, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा,

नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई,

परिशिष्ट-१

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यांत येते की, जिल्हा परिषद /महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण
बांधकाम विभाग यांनी गांव तालुका

जिल्हा यांच्यासाठी तयार केलेल्या ग्रामीण नळ पाणी पुरवठा योजनेची
प्राकलने व आराखडे अंतिम करण्यापूर्वी सदर ग्रामपंचायतीच्या दिनांक रोजी
वाजता झालेल्या ग्राम सभेत त्या गावासाठी पिण्याच्या पाण्याच्या योजनेसाठी असलेले
विविध पर्याय, त्या सर्व पर्यायी योजनांचा अंदाजीत भांडवली खर्च, देखभाल दुरुस्ती
वरील वार्षिक खर्च व संभाव्य पाणीपट्टी या बाबतची संपूर्ण व सविस्तर माहिती लोकांना
समजावून सांगण्यात आली असून त्या संदर्भात स्थानिक जनतेने विचारलेल्या प्रश्नांना
यथोचित उत्तरे देऊन त्यांचे समाधान करण्यात आले आहे. व ग्रामस्थांनी निवडलेल्या
योजनेची प्राकलने व आराखडे सदर स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या सहमतीने अंतिम
करण्यांत आली आहेत.

२. योजना मान्य असल्याबाबतच्या सर्वसाधारण ग्रामसभेच्या निर्णयाबाबत
ग्रामपंचायतीच्या दिनांक च्या सभेत चर्चा करण्यात आली असून ग्रामपंचायतीने
सदर योजना स्वीकृतीविषयी ठराव करण्यापूर्वी योजनेच्या उद्भवाचे स्थान व त्याची
क्षमता, साठवण टाकीची जागा, वितरण व्यवस्था, संभाव्य पाणी पट्टी व इतर तपशीलाची
माहिती सदर ग्रामपंचायतीला देण्यांत आली आहे.

(उप अभियंता)

पाणी पुरवठा उपविभाग, जिल्हा परिषद/
महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण बांधकाम उप विभाग

परिशिष्ट-२

एका गावाच्या स्वतंत्र नळ योजनेसंबंधी ग्रामपंचायतीने मंजूर करावयाच्या ठरावाचा नमूना

ग्रामपंचायतीची सर्वसाधारण मासिक सभा, मा.सरपंच, ग्रामपंचायत----- यांच्या अध्यक्षतेखाली ग्रामपंचायत कार्यालयात दिनांक -----रोजी----- वाजता खालील विषयावर विचार करण्यासाठी भरली, सभेला खालील सनासद उपस्थित होते:-

- १)
- २)
- ३)
- ४)

विषय क्रमांक:- ----- नळ पाणी पुरवठा योजनेसंबंधी शासनाच्या मंजूरीबाबत विचार करणे.

ठराव क्रमांक:-----

- १) जिल्हा परिषद/महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण बांधकाम विभाग-----यांनी----- गावांसाठी तयार केलेली नळ पाणी पुरवठा योजना जिची किंमत रुपये-----/- निव्वळ व रु.-----/- ढोबळ आहे, ती ग्रामपंचायत ----- मान्य करण्यास तयार आहे, तसेच योजनेच्या भांडवली खर्चापैकी १०% रक्कम लोकवर्गणीद्वारे भरण्यास व योजनेच्या देखभाल, दुरुस्ती व व्यवस्थापना करीता करावा लागणारा १००% खर्च सोसावयास ग्राम पंचायत तयार आहे.
- २) प्रस्तुत योजना पूर्ण झाल्यानंतर व यशस्वी चाचणी दिल्यानंतर शासनाच्या आदेशाप्रमाणे ती एक महिन्यांच्या आत हस्तांतरीत करून घेऊन राबविण्यास ग्रामपंचायत, -----तयार आहे.
- ३) योजना स्वयंपूर्ण होण्याच्या दृष्टीने ग्रामपंचायत-----आवश्यक ती पाणी पट्टी बसविण्यास व आवश्यक असल्यास, पाणी पट्टीच्या दरात वाढ करण्यास तयार आहे.
- ४) योजना राबवितांना अस्थायी आस्थापना खर्चाच्या तसेच, घसारा, मशिनरी दुरुस्ती वगैरे खर्चासाठी ग्रामपंचायत,----- शासनाकडून किंवा जिल्हा परिषदेकडून

अनुदानाची मागणी करणार नाही. ग्रामपंचायत,----- हा खर्च योग्य अशी पाणीपट्टी व कर बसवून भागविण्यास तयार आहे.

५) ग्रामपंचायत, ----- ने वरील बाबींचे अनुकरण न करता योजना ताब्यात घेण्याची व राबविण्याची जबाबदारी टाळल्यास सदर योजनेच्या देखभाल, दुरुस्ती व व्यवस्थापना करिता जिल्हा परिषदेस ज्ञातेला खर्च ग्रामपंचायत,----- ला शासनाकडून/जिल्हापरिषदे कडून मिळणा-या पैशांतून किंवा अनुदानातून शासनाने /जिल्हा परिषदेने परस्पर वळता करून घेण्यास ग्रामपंचायत,-----मान्यता देत आहे.

सूचक - श्री.

अनुमोदक - श्री.

ठराव क्रमांक-----सर्वानुमते पास करण्यात आला.

ग्राम विकास अधिकारी/ग्रामसेवक

सरपंच, ग्रामपंचायत

परिशिष्ट-३

प्रादेशिक नळ पाणी पुरवठा योजनेसंबंधी संबंधित जिल्हा परिषदेने मंजूर करावयाच्या ठरावाचा नमुना.

जिल्हा परिषदेची सर्वसाधारण सभा, मा.अध्यक्ष, जिल्हा परिषद,-----यांच्या अध्यक्षतेखाली जिल्हा परिषद कार्यालयात दि.-----रोजी-----वाजता खालील विषयावर विचार करण्यासाठी भरली.

विषय क्रमांक:- प्रादेशिक नळ पाणी पुरवठा योजनेसंबंधी शासनाच्या मंजूरीबाबत विचार करणे.

ठराव क्रमांक:-----

(१) जिल्हा परिषद-----ने/अधिक्षक अभियंता, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण-----ने ----गावासाठी तयार केलेली प्रादेशिक नळ पाणी पुरवठा योजना जिची किंमत रुपये----निव्वळ व रु.-----/- ढोबळ आहे, ती जिल्हापरिषद ----- मान्य करण्यास तयार आहे. तसेच योजनेच्या भांडवली खर्चापैकी १०% रक्कम लोकवर्गणी द्वारे भरण्यास व योजनेच्या देखभाल,दुरुस्ती व व्यवस्थापना करीता करावा लागणारा १००% खर्च सोसावयास जिल्हापरिषद तयार आहे.

(२) प्रस्तुत योजना पूर्ण झाल्यानंतर व यशस्वी चाचणी दिल्यानंतर शासनाच्या आदेशाप्रमाणे ती एक महिन्यांच्या आत हस्तांतरीत करून घेऊन राबविण्यात जिल्हापरिषद, -----तयार आहे.

(३) योजना स्वयंपूर्ण होण्याच्या दृष्टीने जिल्हापरिषद-----आवश्यक ती पाणी पट्टी बसविण्यास व आवश्यक असल्यास, पाणी पट्टीच्या दरात वाढ करण्यास तयार आहे.

(४) योजना राबवितांना अस्थायी आस्थापना खर्चासाठी तसेच, घसारा, मशिनरी दुरुस्ती वगैरे खर्चासाठी शासनाकडून अनुदानाची मागणी करणार नाही. जिल्हापरिषद,----- योजनेच्या देखभाल-दुरुस्तीवरील खर्च योग्य अशी पाणीपट्टी व कर बसवून भागविण्यास तयार आहे.

(५) जिल्हा परिषद,-----ने वरील बाबीचे अनुकरण न करता योजना ताब्यात घेण्याची व राबविण्याची जबाबदारी टाळल्यास सदर योजनेच्या देखभाल,दुरुस्ती व

व्यवस्थापनासाठी झालेला खर्च शासनाकडून मिळणा-या पैशांतून किंवा अनुदानातून शासनाने परस्पर वळता करून घेण्यास जिल्हा परिषद,-----मान्यता देत आहे.

(६) जिल्हा परिषद-----मान्यता देत आहे.

सूचक श्री.
अनुमोदक श्री.

ठराव क्रमांक-----सर्वानुमते पास करण्यात आला.

अध्यक्ष, जिल्हापरिषद.

□ □